

STM 1945

**Tre brev från Gustav Düben till Landshövding Gustaf
Duwall i Falun**

Av Bo Lundgren

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan
tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska
samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat till-
låtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upp-
hovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av
enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela
databasen.

TRE BREV FRÅN GUSTAV DÜBEN TILL LANDS- HÖVDING GUSTAF DUWALL I FALUN

AV BO LUNDGREN

I en större uppsats¹ med titeln »Musiken i Falun under trehundra år» har författaren, Matts Arnberg, framlagt ett synnerligen rikhaltigt material rörande musiklivet i staden under äldre tid. Bl. a. gör han oss uppmärksamma på tre brev från den svenske hovkapellmästaren till landshövdingen i Kopparbergs län. De äro daterade 1674, 1675 och 1681 och utgöra rekommendationsskrivelser från hovkapellmästaren för musikanter, som han antingen haft i sin tjänst eller på annat sätt kommit i kontakt med. Då breven härröra från en tid, vars musikaliska förhållanden — trots allt — äro föga kända, utgöra de ett välkommet bidrag till kännedomen om denna epok. De ha därför av kand. Arnberg välvilligt ställts till förfogande och återgivnas här med bibehållande av originalens stavning och interpunktion.

I. Brev daterat den 19 aug. 1674.²

Monsieur Sig:r Gustave Duvalt.
Gouverneur.
tres humblem.
à
Fahlun.

Höghwålborne Herr Landz Höffdingh Nådige herre och Patron

Såsom, den Sahl: musicanten Erasmus medh döden affgången, och uthan all twifl Eders Nåde, medh Tieden En annan i dess Stelle lærer befordra och insettia, hwarförre som Edders Nåde Ennu ingen rett wisst

¹ Framlagd för Musikhistoriska seminariet i Uppsala höstterminen 1945.

² Kopparbergs Länsstyrelse, Landskansliet D III a nr 12.

der till insatt, I alt så will iagh Eders Nåde En Persohn der till recom-mendera, som migh tyckes dess stelle well meriterar, och Eders Nåde och Staden Fahlun aff honom kunna haffua Ett godt Nöije. och är den persohn medh Nampn Carl Hintz som haffuer tient hehr i Kongl: Capellet för En vocalist och violist, han är perfect i sina Styker, spehlar En godh viol, haffuer godh perfection in vocal Musicken, allenast Stemman är intet aldeles so angenehm som bör wara, men haffuer Ett godh maneer, till att informera ungdomen uthi musicken, Edders Nåde ken-ner honom, han haffuer warit wedh herr Trotziges dotters Bröllop i Fahlun, hemsteller altså i Edders Nådes goda betienckandhe; att musi-canten är Capabel uthi sin music der will iagh wara godh förre, han kan wara aff 30 åhrs ålder, och ogiffter; hwadh den andras Persohn Daniel Sijfers anlanger, som aff migh recommendation begerdhe, den sama är lenge intet så ferdigt uthi musicken hwarken i perfection heller maner altså will iagh Edders Nåde rådha till denna Carl Hintzen, efftersom han der opwedh berget Elliest bekant är, detta will iagh Eders Nåde i vnderdånighet haffua Comunicerat, der Edders Nåde behagar taga min ringa recommendation i Consideration, beder iagh tienstl om En liten genschwar, befaller i det öffrig Eders Nåde som dess (oläsligt) i Guds mechtiga pr[otec]tion Stockholm den 19 Au[gusti] 1674.

Eders Nådes

Tienstwilligste Tienare
Gustavus Duben

II. Brev daterat den 18 maj 1675.¹

Monsieur Sig:r Gustave Duwaldt
Gouverneur.
tres humblement
à
Fahluna.

Präsent: Tysby den 31 May Ao 1675.²

Höghwålborne Herr Landz Höffdingh Högt ährade Herr och mechtig Patron

Eders Nådes [bre]f aff den 1 May hafuer iagh be[k]ommit, hadde fuller effter min schuldigheet warit obligerat dettat straxt att på schwara, breffwet haffuer legat 10 dagar på posten för iagh dett samma bekommit, och sedan haffuer det kommit uthi glömskan, effter som iagh någre dagar haffuer warit bortrester, Iagh haffuer tahlat

¹ Kopparbergs Länsstyrelse, Landskansliet D III a nr 13.

² Påskrift av annan hand.

Landshövding Gustaf Duwall (1630—92)
Efter målning av D. K. Ehrenstrahl

medh Carl Hintz, om Fahluns Tiensten, effter dett haffuer så lenge dröijet medh resolution, altså haffuer han sin desein förändrat, serdeles derförre och att nogen motte haffua honom affskräckt, att honom medh den Tiensten föga wore tient, effter han een ringa löhn Niuter, och der Till kan han intet komma till retta medh Zinkan, och om han skall holla nogen annan medh sigh so kan han intet komma der medh till retta, om herr Landzhöffdingen will befordra nogen instrumentist till den Fahlun Tienst, so är een braff musicus i Halmstadh, som bläser på allahanda instrumenter perfect effter musiken och serdeles på trommetan, Zinckan, Bassuner, Flöter item Schalmeier, och spellar En godh viol och Basviol hans Nampn är Adam N: och är principalste musicanten uthi Halmstadh han spehlar och Noget på harpan, denne persohnen Tiener mycket betre wedh Fahlunn En som Carl hintz, och är bettree i omgenge, den hehr Musicanten haffuer åthschillige gånger kräffuit migh till att recommendera honom hehr på denna orten, han klagar sich¹ kan intet subsistera i Halmstadh för den knappa Nehring, stäär altså i Eders Nådes behagh, om han wille honnom vocera och befordra, Effter Carl hintz aldeles intet åth Fahlun kommer, detta Edder Nådes till Tienstl: swar medh den 1000 D Smt: assign: uppå dess restantier i Koprbergs lähn, kan iagh intet bliffua quit, effter migh ennu litet hop der oppå giöres, beder altså Eders Nåde, om mögeligit wore, att iagh doch likwäll nogot der på kunde till affrekningh bekomma, hwilcket nogen hielp wore, det går mycket schwårt till att bekomma nogen ander inwissningh, Guds bettre det går mich micket Contrair uthi min Solliciteringh. Iagh befaller i det öfrige Edders Nådhe uthi Guds mechtige beschudh Stockholm den 18 May 1675.

Eders Nådes Tinstwilligste Tienar[e]

Gustavus Duben

¹ upprepat.

III. Brev daterat den 27 april 1681.¹

Kongl: May:tz TrooMann och Landz höffdinge, den Högh och welbörne Herre Herr Gustavus Duwall Frijherre till N. N.

minom gunstige herre detta
tienstl: å
Fahluna.

Praecent: Fahlun den 30 Ap [1]681.²

Högwelbörne herr Landz höffdinge högt ährade Herre och gunstige befordrare.

Såsom den högsta Gudhen haffuer behagat af denne vsle werlden heddan kalla fordom organisten i Fahlun Sahl:³ mons:r Krumbeen. och altså densamma organiste tiensten vacant; intet twiflandes; att icke welb:e Herr Landz höffdingen och magistraten uthi Fahlun lerer medh tiden wille sökia een Capabel organist igen, som denne tiensten meriterer och och wel förrestå kunne. Altså wille iagh tienstl: beretta welb:e herr⁴ att iagh haar En godh och Ehrligh man hoos migh, uthi Lubek födder och Ehrligt uthi leffwerne, Jagh hafr brukat honom till tyska kiörkans vpwachtningh; förstoor sin konst reth wehl, han är der hoos En Kiöpman, och skrifwer eet wackert bref effter han haffuer tembligen studerat; hwilcken persohn, Jagh wille till H. Landzhöffdingen i besta motto tienstl: haffua recommenderat, om dhe då skulle wille antaga nogen, utten denna persohn wore der till bequeligaste till, och finnes ej monge sins glicke⁵ hehr i Stockholm, han spelar wackert Claver på instrumentet, Componerar sielfr Stuken och Spehlar en godh General Bass. och är complecent i omgenge medh vpwachtningar. detta welb:e H: Landzhöffdingen(s) till tienstl:] vnderretelse, lembnandes det öfrige uthi welb:e H: Landzhöffdingens godhe discretion. denne persohnen är såå wida Migh för obligerat alt till Johanni effter iagh med honom eett wisst löhn giordt haffuer, och tenker så, der han intet till denna legenheet kommer, haffuer iagh i Sinne att befordra honom till schlotz och hoff organist uthi kiörckian effter der till, skall settias till⁶ en wiss persohn befaller i dett öfrige welb:e Herrn i Gudhs mildrijka beschud och schirm. Stockholm den 27 April Anno 1681.⁷

Welbörne Hejrr Landz Höffdingens

Tienwilligiste och hörsamste tienare

Gustavus Duben

¹ Kopparbergs Länsstyrelse, Landskansliet D III a nr 19.

² Påskrift av annan hand.

³ Ovanför raden.

⁴ Ovanför raden.

⁵ hans like (ty. seinesgleichen).

⁶ Ordet överstruket.

⁷ Otydligt.

Sista sidan av Gustav Dübens brev den 18/5 1675

Staden hade 1674 två organistbefattningar, den ena vid Gamla kyrkan och den andra vid Kristina kyrka eller Nya kyrkan som den också kallades. Sedan 1660 anställdes dessutom en extra musikanter, vars uppgift var att biträda organisten i Nya kyrkan med såväl instrumental musik vid gudstjänsten som spel vid gästbud i staden. Befattningen hade sedan 1661 med några få års avbrott innehafts av musikanten Asmus Witt, som sedan 1665 även

Men varken Hintz eller Sijfers fick platsen. Den gavs i stället till postmästaren Johan Christopher Stölzer, den man som man år 1663

² Brev från landshövdingen till borgmästare och råd i Falun den 5/1, 1674 (Kopparbergs Länsstyrelse, Landskansliet, A I a nr 7), Arnberg s. 161.

avskedat. Fastän landshövdingen väl visste, att Stölzer icke var särdeles framstående »på fiolstrykandet», rekommenderade han honom likväl till platsen med tanke på de många barn han hade att försörja. Om Sijfers' senare öden veta vi ingenting. Hintz däremot lämnade 1674 hovkapellet¹ och blev 1692 rector cantus i Jakobs kyrka i Stockholm med en lön av 200 daler smt. Hans uppgift var där att på stora helgdagar samt ibland också på övriga söndagar »försörja församlingen med nöijachtig music» samt undervisa skolgossarna i kyrkosång. Denna befattning innehade han ännu 1695.²

Det andra brevet från Düben avsåndes från Stockholm den 18 maj 1675 och kom landshövdingen tillhanda den 31 maj, då han vistades på sin egendom Tisby i Västmanlands län. Av detta framgår det, att landshövdingen i brev av den 1 maj begärt definitivt besked av Düben angående Carl Hintz. Fem dagar senare hade landshövdingen till borgmästare och råd i Falun avlåtit ett brev, vari han rekommenderat Stölzer och således ej på allvar räknat med Hintz.³ Denne hade, som Düben säger, troligen blivit avrådd av någon och var ej längre hågad för platsen i Falun.⁴ Düben, som så varmt talat för Hintz, måste nu lämna landshövdingen en förklaring, varför Hintz ej längre reflekterade på platsen. Man förstår situationen: dagarna gå, Düben är villrådig och vet ej, hur han skall framställa saken för landshövdingen. När han äntligen är färdig med brevet, har det dragit ut så länge, att han är tvungen att ursäkta sitt dröjsmål. Han skyller på allt upptänkligt — först på posten, sedan på att han själv varit bortrest och sist på glömska. Hintz hade också insett, att han inte var kompetent. Han var »vocalist och violist», men kunde inte traktera något blåsinstrument. Zinkan var emellertid ett viktigt instrument för en stadsmusikant, och kunde han inte själv blåsa, måste han hålla en blåsare och avlöna denne. Detta insåg han tydligen vara omöjligt på den lilla lön, som erbjöds honom.

I stället för Hintz kunde emellertid Düben erbjuda landshövdingen en verklig instrumentist. Det var en musiker från Halmstad, som tycks ha varit något av tusenkonstnär. Han behärskade en mängd instrument — men var särskilt skicklig på trumpet, zinka, basun, flöjt och skalmaja. Men ej nog med det. Han spelade dessutom viol

¹ Norlind-Trobäck, Kgl. Hovkapellets historia, s. 274.

² S:t Jakobs kyrka (Sveriges kyrkor: Stockholms kyrkor bd IV), s. 110. 1695 klagade man på, att han försummade undervisningen och inte var värd sin lön av 600 daler kmt.

³ Kopparbergs Länsstyrelse, Landskansliet A I a nr 7, Arnberg s. 161.

⁴ Troligen hade Hintz fått ett förmänligare erbjudande.

och basviol samt något harpa. Det var m. a. o. en mycket användbar musiker och en god representant för tidens mångsidigt utbildade musikanter. Betecknande för stadsmusikens ringa utveckling i vårt land denna tid är upplysningen, att en så mångkunnig musiker inte kunde få sin bärning i en stad som Halmstad. Den högt förtjänte Adam N. från Halmstad förbigicks vid organistvalet i slutet av år 1685 och i stället antogs en musikant vid namn David Schröder.

I slutet av sitt brev kommer Düben in på ett ämne, som visar att hans korrespondens med landshövdingen inte bara gällde tillsättning av musikanter. Frågan gällde hovkapellisternas löner. Dessa utbetalades oftast i reda penningar såsom avlöningslistorna visa, även om t. ex. extra nådegåvor i form av hemman någon enstaka gång kunde förekomma.¹ Statens inkomster voro emellertid under denna tid otillräckliga, då stora summor slukades av krigföringen. Tjänstemän i olika ställning fingo därför finna sig i att vänta. De förefintligen inkomsterna förelågo dessutom ofta i sådan form, att det innebar stora svårigheter att få ut dem. Anvisningar för slottsstaten gjordes ibland, som Schering Rosenhane berättar,² t. o. m. på sakören, d. v. s. bötesmedel. Om svårigheterna att erhålla något av sådana medel berättar han: »Dessa som intet äro in rerum natura (= inte existerade) fördelades till stor del uti vitt avlägsne provincier, där man måtte plockevis hämpta tillhoppa det ena här och det andra där; och sedan enspännarna (budbärarna) länge hava rämnt och ridit därefter, få de som oftast till svar av landshövdingarna och fogdarna att hos dem inga medel äro för handen.»

Düben hade tydligen här fått en assignation på 1,000 daler smt, som skulle utgå av restantiemedel från Kopparbergs län. Förmodligen var det svårt att erhålla hela summan, varför han bad landshövdingen att åtminstone få en del av beloppet. Någon annan »invisning» (= anvisning, assignation) var det också svårt att få.³

Även det sista av de tre breven, daterat den 27 april 1681, är lik-

¹ Norlind-Trobäck, s. 37.

² E. Heckscher, Sveriges ekon. hist., 1936, s. 280.

³ En uppfattning om dessa svårigheter under krigstid få vi i en instruktion, som Karl X Gustav utställde för Kammarkollegium 1655, där det hette, att alla inkomster och räntor för året voro tagna i anspråk, och att de gamla skatterestantierna »dels äre så alldeles ovissa, att man med skäl och samvet icke kan någon där oppå anvisa . . . eller äre högre med assignation graverade än de med någon visshet kunne beräknas». Därför ålades Kammarkollegium att hellre övertala betalningssökande med »mer undskyllningar och remonstrationer om tidernas olägenhet» eller till »patience än att giva dem fåfänge assignationer» (E. Heckscher, a. a. s. 280).

som breven 1674 och 1675 en rekommendationsskrivelse för en musikanter. Anledningen är organisten Krumbeens död och Dübens önskan att placera en person, som han haft i sin tjänst, på platsen efter denne. Musikanten ifråga får ett mycket gott betyg av Düben. Sålunda säger han, att vederbörande, utom det att han var god klaver-spelare och komponist, också ägde en viss bildning och var »complecent i omgenge». Han var f. n. anställd hos Düben, enligt överenskommelse till midsommaren samma år. Om han inte fick platsen i Falun, hade Düben tänkt göra honom till slotts- och hovorganist, då den platsen inom kort skulle bli ledig. Inte heller denna gång blev det Dübens kandidat som fick platsen. År 1681 veta vi, att till slottsorganist antogs Christian Krahm — förmodligen efter Christian Geist, som lämnat Sverige — och det var antagligen denne, som Düben rekommenderat till Falutjänsten.

Det kan kanske tyckas, att de musikhistoriska upplysningar vi få av dessa rekommendationsskrivelser inte ha något större värde. I och för sig berätta de ju ej heller några märkvärdigheter, men de torde säkerligen, då de sammanställas med material av liknande art, kunna ge oss en sammanhängande bild av den utomordentligt betydelsefulla roll Gustav Düben spelat för musiken i vårt land. Särskilt intressanta äro upplysningarna om hovkapellmästarens roll som en slags högsta instans, dit man vände sig för att få förslag på goda yrkesmusiker. Man får hoppas, att vidare forskningar skola kunna avgöra, ifall detta varit regel eller om det endast varit staden Falun som anlitat en sådan auktoritet vid tillsättningen av sina musikerbefattningar. Med hänsyn till den aktning den svenske hovkapellmästaren åtnjöt i musikerketsar — även utom vårt land — är det ju inte ägnat att förvåna, ifall man ville inhämta hans utlåtande, då det gällde tillsättningar av ovannämnt slag. Beträktandet av hovkapellmästaren som rikets högsta myndighet i musikaliska frågor stämmer också för övrigt väl överens med tidens allmänna centraliseringssträvanden.

JOHAN HELMICH ROMANS VISTELSE I ROM

AV ÅKE VRETBLAD

Roman företog sin andra utrikes resa åren 1735—37 för att öka sina musikaliska kunskaper, skaffa nya musikalier till hovkapellet och icke minst för att söka bot för sin dåliga hörsel. Han anträdde resan på hösten 1735¹ och begav sig först till England, där han träffade »de store Musici, en Hendel, en Benoncini, en Doctor Gren, den italienska Geminiani med flera, som förstodo att sätta rätt värde på dess sällsynta gåvor»². Romans reseräkning visar att han begagnade tillfället att köpa musikalier i London till ett belopp, som översteg 800 daler kopparmynt. Antagligen stannade Roman i London till spelsåsongens slut — reseräkningen ger inga exakta data för denna del av resan — och via Paris kom han till Italien antagligen i början av hösten 1736 och vistades någon tid i Rom. Enligt Sahlstedt uppehöll sig Roman »över vintern i Neapel», men vi veta, att han redan i början av december, om icke tidigare, bodde i Rom. Han tycks där ha umgåtts med greve Nils Bielke, som åtnjöt högt anseende i den heliga staden och 1737 utsågs till »senator» därstädes. Nils Bielke har tydligen intresserat sig för Roman och omnämmer honom i ett brev till sin maka, Hedvig Elisabet Sack, den 15 dec. 1736³:

— — — Nous avons ici à Rome Mr Roman, auquel on avait ordonné de retourner en Suède au mois du 7:bre passé, ce qui a été une chose impossible, lui étant à Naples et aux eaux d'Ischia, et puis, devant passer par Rome où l'air est presque infecté dans cette saison-là, il ne risquait rien moins que d'y laisser ses os; (oläsligt) il a voulu

¹ I Slottsarkivets räkenskaper för hovet finnas bl. a. en fullmakt (daterad 16 aug. 1735) för kapellisten Gudenschwager att lyfta Romans lön under dennes bortovaro samt en intressant reseräkning, som Roman ingav vid återkomsten.

² A. M. Sahlstedt, Åreminne . . . 1767, s. 17 f.

³ Bergshammararkivet, RA. Bielkes brev ha moderniserats i stavningen. — Att Roman omnämnes i Bielkes korrespondens påpekas första gången av Sigrid Leijonhufvud, Ur svenska herrgårdsarkiv, 1902, s. 141.